

Komisja Nadzoru Finansowego

Rekomendacja A

dotycząca zarządzania ryzykiem towarzyszącym zawieraniu przez banki
transakcji na rynku instrumentów pochodnych

Warszawa, 2010 r.

WSTĘP

Celem niniejszego dokumentu jest wskazanie bankom dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem związanym z instrumentami pochodnymi (których wartość zależy od kształtowania się parametrów cenowych związanych z ryzykiem rynkowym), a także określenie zasad, jakie powinny być uwzględniane w kontaktach z klientami, którzy zawierają lub zawarli transakcje tego typu.

Rekomendacje przedstawione poniżej mają podkreślić konieczność uwzględnienia w procesie zarządzania ryzykiem w banku następujących elementów:

- celu zawierania transakcji instrumentami pochodnymi
 - zabezpieczenia własnej pozycji (w szczególności zarządzania strukturą aktywów i pasywów);
 - arbitrażu i spekulacji na własnych rachunek;
 - realizacji zlecenia klienta;
- specyfiki klienta;
- rodzaju oferty produktowej banku w zakresie instrumentów pochodnych.

Wstępna analiza wspomnianych powyżej obszarów powinna pozwolić na zwiększenie efektywności procesu zarządzania ryzykiem w banku oraz wcześniejszą identyfikację ewentualnych zagrożeń.

W szczególności celem tej rekomendacji jest zwrócenie uwagi banków i ich klientów na fakt, iż niezmiernie duże znaczenie dla bezpieczeństwa klientów i banków ma zapewnienie klientom banków rzetelnych, kompletnych i aktualnych informacji na temat zawieranych przez nich transakcji instrumentami pochodnymi. Przed zawarciem takiej transakcji bank powinien upewnić się, że klient jest świadomy ponoszonego ryzyka oraz negatywnych konsekwencji, jakie może ponieść w przypadku wystąpienia niekorzystnych dla niego zmian na rynkach. Również po zawarciu transakcji bank powinien przekazywać klientowi aktualne informacje o istotnych zmianach wartości nabytego instrumentu pochodnego oraz wartości pozycji zabezpieczanych. Działania te powinny stanowić dla klientów wsparcie w podejmowaniu świadomych decyzji odnośnie wyboru instrumentów służących zarządzaniu ryzykiem wynikającym z prowadzonej przez nich działalności operacyjnej.

Niniejsza rekomendacja uwzględnia nie tylko doświadczenia pochodzące z rynków o długiej tradycji w zarządzaniu instrumentami pochodnymi, ale również wzbogacona jest o polskie obserwacje w tym zakresie. W szczególności wydarzenia na polskim rynku w latach 2008 i 2009 wskazały zarówno po stronie banków, jak i ich klientów na sytuacje niezrozumienia celów i skutków zawierania transakcji pochodnych, słabości systemów zarządzania ryzykiem (w tym braku oceny zmian ryzyka kredytowego w wyniku zmian parametrów rynkowych), zbyt wąskie pojmowanie roli i odpowiedzialności uczestników transakcji oraz ograniczoną wiedzę na temat funkcjonowania instrumentów pochodnych.

Większość zasad zawartych w tekście niniejszej rekomendacji ma charakter uniwersalny i dotyczy wszelkich typów instrumentów pochodnych. Należy jednak zaznaczyć, że specyfika

instrumentów może wymagać odrębnych zasad szczegółowych (np. w odniesieniu do kredytowych instrumentów pochodnych).

Zainteresowanie instrumentami pochodnymi wynika przede wszystkim z ich własności:

- umożliwiają zabezpieczenie otwartych pozycji generujących ryzyko rynkowe;
- ułatwiają redystrybucję ryzyka i jego przesunięcie w kierunku tych podmiotów, które chcą je przejąć i nim zarządzać;
- umożliwiają inwestowanie na rynkach finansowych bez konieczności bezpośredniego dostępu do nich;
- pozwalają na uzyskiwanie znacznej dźwigni finansowej, tj. osiągnięcie wysokich zysków przy niskich nakładach inwestycyjnych.

Należy jednak pamiętać, że:

- Ze względu na wszechstronność instrumentów pochodnych oraz możliwość ich zastosowania zarówno do celów zabezpieczających, jak i arbitrażowych, czy spekulacyjnych, mogą one stanowić istotne zagrożenie dla podmiotów zaangażowanych w transakcje tymi instrumentami. Pracownicy zawierający transakcje zabezpieczające lub arbitrażowe mogą bowiem świadomie, bądź nieświadomie zawierać transakcje mające charakter spekulacyjny. Tego typu działania mogą przyczynić się do istotnego pogorszenia sytuacji finansowej podmiotów będących stronami transakcji, jak również do zaburzeń rynkowych.
- Wizja skorzystania z wysokiej dźwigni finansowej w okresie osiągania zysków z transakcji na instrumentach pochodnych przyczynia się do podejmowania nadmiernego ryzyka. Brak ustanowienia odpowiednich limitów bądź nieprzestrzeganie limitów obowiązujących, w sytuacji znacznych zmian cen rynkowych, może spowodować znaczne straty, a w efekcie stanowić zagrożenie dla prawidłowego funkcjonowania banku. Bank powinien zapewnić istnienie ww. limitów oraz weryfikację ich adekwatności i prawidłowego funkcjonowania.
- Ze względu na specyficzny charakter transakcji instrumentami pochodnymi czasami wielu uczestników rynku stosuje tę samą strategię inwestycyjną. Sytuacja taka zwiększa podatność rynków na zmiany cen instrumentów bazowych oraz zagraża stabilności tych rynków. W konsekwencji może się to przyczyniać do znacznych strat finansowych wśród uczestników rynków.
- W sytuacji gdy wzajemne roszczenia kontrahentów opiewają na bardzo wysokie kwoty, a jednocześnie na rynku działa stosunkowo ograniczona liczba podmiotów skłonnych do zawierania takich transakcji, w przypadku upadłości jednego z nich kontrakty stają się trudne do zrealizowania. Trudności finansowe jednego z uczestników rynku mogą przyczynić się do gwałtownego rozprzestrzenienia się zjawisk kryzysowych również wśród pozostałych podmiotów zawierających transakcje na rynkach instrumentów pochodnych.

Komisja Nadzoru Finansowego dostrzega ryzyko związane z transakcjami instrumentami pochodnymi, co wynika zarówno z zagadnień opisanych powyżej, jak i z wielu innych kwestii,

takich jak np. brak jednorodnych i kompleksowych regulacji prawnych, niewystarczający rozwój niektórych rynków instrumentów bazowych, czy brak wystarczającej płynności.

Podejście nadzorcze przedstawione w niniejszym dokumencie podkreśla odpowiedzialność Zarządu w zakresie opracowania stosownych zasad i procedur, nadzoru obrotu, opracowania zasad rachunkowości (natychmiastowe wykazywanie poniesionych strat, zgodnie z koncepcją mark to market), sprawowania kontroli i nadzoru, zabezpieczania kapitału, unikania przekroczeń dużych koncentracji oraz zapewnienia właściwych relacji z klientami, z którymi banki zawierają omawiane transakcje.

Niniejsze rekomendacje uwzględniają ww. zagadnienia oraz wskazują wytyczne ostrożnościowe, które powinny zostać uwzględnione w procesie zarządzania ryzykiem, a tym samym w jak najszerszym zakresie zastosowane do wszystkich obszarów ryzyka działalności bankowej. Nie mają one na celu pełnego uregulowania sposobu prowadzenia tego typu transakcji na rynku polskim, a jedynie mają wskazać bankom zasady bezpiecznego prowadzenia operacji na finansowych instrumentach pochodnych.

Oczekuje się, że wszystkie banki zaangażowane w transakcje na rynku instrumentów pochodnych będą przestrzegały niniejszych rekomendacji.

DEFINICJE

1. Instrument pochodny (derywat) – instrument finansowy spełniający łącznie warunki:

- a) jego wartość zależna jest od określonego, zewnętrznego parametru cenowego, na przykład: stopy procentowej, ceny papieru wartościowego, ceny towaru, kursu wymiany waluty obcej, indeksu opartego na cenie lub stopie procentowej albo innej zmiennej;
- b) z reguły nie wymaga żadnej płatności początkowej lub wymaga tylko niewielkiej inwestycji początkowej w stosunku do kwoty kontraktu;
- c) jego rozliczenie nastąpi w przyszłości.

Transakcje na rynku instrumentów pochodnych mogą być zawierane:

- a) za pośrednictwem giełd tych transakcji, zarówno krajowych jak i światowych – transakcje zawierane na giełdzie podlegają standaryzacji i nadzorowi izby rozliczeniowej giełdy (poprzez systemy marż i depozytów zabezpieczających); transakcje zawierane na giełdzie są zwykle krótkoterminowe oraz bardziej zrozumiałe i przejrzyste dla uczestników rynku;
- b) bezpośrednio pomiędzy kontrahentami (obróć pozagiełdowy - **OTC**) - transakcje takie nie posiadają wystandaryzowanych warunków na jakich są zawierane; strony uzgadniają warunki stosownie do swoich potrzeb.

2. Kierownictwo banku – Zarząd Banku, Rada Nadzorcza Banku.

3. Ryzyko kredytowe (kontrahenta) – ryzyko niewywiązania się kontrahenta z zobowiązań wynikających z zawartych transakcji na instrumenty pochodne. Wyróżnia się:

- **Ryzyko przedrozliczeniowe** – ryzyko utraty przyszłych należności z instrumentu pochodnego w wyniku niewypłacalności kontrahenta.
- **Ryzyko rozliczeniowe** – ryzyko nierozliczenia kontraktu tj. nieotrzymania środków od kontrahenta w terminie rozliczenia.

4. Ryzyko koncentracji – ryzyko niewykonania zobowiązania mogące istotnie wpłynąć na stabilność i bezpieczeństwo działania banku (m.in. z tytułu zawartych transakcji na rynku instrumentów pochodnych), wynikające ze znacznego zaangażowania wobec pojedynczego kontrahenta lub kontrahentów powiązanych kapitałowo lub organizacyjnie oraz wobec grupy podmiotów, w przypadku których prawdopodobieństwo niewykonania zobowiązania jest zależne od wspólnych czynników.

5. Ryzyko rynkowe – możliwość poniesienia strat na skutek zmian cen instrumentu bazowego (kursy walut, stopy procentowe, ceny instrumentów finansowych itp.).

6. Ryzyko operacyjne – możliwość wystąpienia straty wynikającej z niedostosowania lub zawodności procesów wewnętrznych, ludzi, systemów lub ze zdarzeń zewnętrznych, uwzględniające również ryzyko prawne.

7. Zabezpieczanie ryzyka z zastosowaniem instrumentów pochodnych (*hedging*) – wykorzystywanie transakcji instrumentami pochodnymi w celu zabezpieczenia się przed niekorzystnymi zmianami ceny instrumentu podstawowego.

8. Zabezpieczenie transakcji pochodnej (*collateral*) – środki pieniężne lub inne walory, z których bank może zaspokoić swoje należności w przypadku zmaterializowania się ryzyka kontrahenta.

9. Kontrahent¹ – strona zawartej z bankiem transakcji instrumentem pochodnym.

10. Klient – strona zawartej z bankiem transakcji instrumentem pochodnym z wyłączeniem klientów posiadających bardzo dobrą znajomość rynków i produktów finansowych, np. instytucji kredytowych, domów maklerskich, przedsiębiorstw inwestycyjnych, funduszy emerytalnych, zakładów ubezpieczeń, banków centralnych, itp.

¹ Dokonane w rekomendacji rozróżnienie na „klientów” oraz „kontrahentów” nie ma na celu wprowadzania dodatkowej segmentacji klientów banków, a jedynie służy lepszemu oddaniu intencji zawartych w niniejszych praktykach. W szczególności rozróżnienie to nie wprowadza innych definicji niż definicje określone w przepisach wdrażających do polskiego porządku prawnego dyrektywę MIFID, ale wskazuje na konieczność stosowania innego podejścia do różnego rodzaju klientów. Sposób dokonania segmentacji lub wykorzystania segmentacji już istniejącej zależy od rozwiązań przyjętych przez poszczególne banki.

REKOMENDACJE

I. ZARZĄDZANIE RYZYKIEM

Banki zaangażowane w transakcje na rynku instrumentów pochodnych powinny posiadać spójne systemy zarządzania ryzykiem, adekwatne do zakresu, wielkości i złożoności ich działalności oraz podejmowanego ryzyka.

Systemy te muszą gwarantować właściwy pomiar, monitorowanie i kontrolowanie czynników wpływających na wielkość podejmowanego ryzyka. Wspomniane czynniki obejmują stopy procentowe i kursy wymiany walut, ceny na rynku towarowym i kapitałowym oraz ich zmienność, zmiany zdolności kredytowej kontrahentów, zmiany w płynności rynku, możliwości dużych wstrząsów na rynku oraz ewentualne zjawiska kryzysowe.

Spójny system zarządzania ryzykiem obejmuje:

1. Efektywny nadzór bezpośredni kierownictwa banku;
2. Kompleksową, zintegrowaną politykę zarządzania ryzykiem oraz określenie skłonności do ryzyka;
3. Procedury mające na celu zapewnienie spójności systemów pomiaru, kontroli i sprawozdawczości w zakresie podejmowanego przez bank ryzyka oraz ich zgodności z przyjętą polityką;
4. Procedury identyfikacji oraz pomiaru poziomu ryzyka, z częstotliwością adekwatną do stopnia zmienności rynku;
5. Regularną ocenę ryzyka rynkowego, kredytowego (przedrozliczeniowego i rozliczeniowego) generowanego przez portfel instrumentów pochodnych oraz jego wpływ na płynność banku. Nie oznacza to, odrębnego pomiaru ryzyka dla portfela instrumentów pochodnych, ale to, że powinny być uwzględnione wszystkie okoliczności związane z posiadaniem tych instrumentów;
6. Limity ograniczające ryzyko rynkowe, płynności oraz kredytowe (w tym kontrahenta), koncentrację i inne ważne czynniki (mogą mieć zastosowanie razem z innymi limitami, np. ograniczającymi wolumen danego produktu);
7. Limity² ograniczające wielkość poszczególnych rodzajów transakcji. Celem takich limitów jest uniknięcie nadmiernej koncentracji w danym produkcie;
8. Zasady pomiaru i kontroli efektywności finansowej uwzględniające poziom ryzyka;
9. Spójny system raportowania, pozwalający Zarządowi i Radzie Nadzorczej Banku oraz działającym w banku wyspecjalizowanym komitetom, przedstawić naturę i poziomy przyjętego ryzyka oraz ich zgodność z przyjętą polityką banku i wewnętrznymi limitami;
10. Wymianę informacji na rynku międzybankowym o łącznym zaangażowaniu klientów z tytułu zawartych transakcji na instrumenty pochodne poprzez systemy ewidencji i wymiany informacji prowadzone przez instytucje bankowej infrastruktury informacyjnej.

² Limity powinny odnosić się zarówno do wartości nominalu pojedynczej transakcji, jak również do wartości pozycji netto, tj. różnicy pomiędzy sumą pozycji długich oraz sumą pozycji krótkich.

1.1. Nadzór kierownictwa

Banki zaangażowane w transakcje na rynku instrumentów pochodnych powinny posiadać efektywny nadzór ze strony kierownictwa banku, zapewniający prowadzenie działalności w tym zakresie w sposób bezpieczny i zgodny z wolą kierownictwa. Podejmowane działania powinny być zgodne z ogólną praktyką zarządzania ryzykiem oraz strategią banku. Szczególną uwagę na powyższe aspekty należy zwracać w przypadku rozpoczynania lub rozszerzania działalności banku w obszarze transakcji na rynku instrumentów pochodnych.

Prowadzenie przez bank działalności na rynku instrumentów pochodnych wymaga uwzględnienia następujących kwestii:

- a) Zarząd banku, w tym banku prowadzącego działalność na rynku transakcji pochodnych, powinien akceptować zasady zarządzania ryzykiem (w szczególności metody wyceny instrumentów pochodnych).
- b) Limity ryzyka dla instrumentów pochodnych powinny wynikać ze strategii banku oraz zapewniać odpowiednie pokrycie ryzyka posiadanym kapitałem.
- c) Zarząd banku lub osoby przez niego wyznaczone powinny dokonywać przeglądu adekwatności ustalonych limitów i innych narzędzi kontroli co najmniej raz do roku lub częściej, jeśli zajdą istotne zmiany w wielkości i zakresie działalności banku, warunkach na rynku, lub gdy bank odnotuje znaczący spadek dochodów lub kapitału, który nie był przewidywany w momencie ustalania limitów ryzyka i systemów kontroli, lub gdy z innych przyczyn istotnie zwiększy się ekspozycja banku na ryzyko związane z zawartymi transakcjami na instrumenty pochodne, bądź kontrahentami tych transakcji.
- d) Kierownictwo banku powinno być informowane o wszelkich istotnych zmianach poziomu ryzyka, jak również potencjalnej koncentracji ryzyka, oraz celowości proponowanej działalności w świetle strategii i przyjętych celów związanych z prowadzeniem działalności na rynku instrumentów pochodnych.
- e) Zarząd banku powinien zapewnić właściwe zasoby (m.in. techniczne, kadrowe) potrzebne do zawierania umów, których przedmiotem są instrumenty pochodne, oferowania instrumentów pochodnych, jak również zasoby niezbędne do właściwej identyfikacji, monitorowania i kontroli ryzyka wynikającego z transakcji instrumentami pochodnymi. Powinien również dopilnować, by sytuacja ekonomiczno-finansowa banku (w tym poziom posiadanego kapitału) oraz doświadczenie zawodowe i kompetencje wyznaczonego personelu były odpowiednie do prowadzonej/projektowanej działalności.

Przed rozpoczęciem jakiejkolwiek działalności banku na rynku transakcji pochodnych, jak również przed rozszerzeniem zakresu prowadzonej już działalności w tym obszarze, zaleca się ustalenie i przeanalizowanie wszelkich prawnych aspektów związanych z wejściem banku na te rynki, jak i legalnością przeprowadzania operacji w kontekście obowiązującego prawa, a także uwzględnienie wymienionych poniżej rekomendacji:

- a) Podjęcie działalności na rynku instrumentów pochodnych powinno uzyskać akceptację zarządu banku.

- b) Przed podjęciem działalności na rynku transakcji pochodnych, zarząd banku powinien zapewnić opracowanie w formie pisemnej odpowiednich procedur operacyjnych i wdrożenie systemów kontroli ryzyka.
- c) Propozycja działalności na rynku transakcji pochodnych powinna zawierać co najmniej:
- uzasadnienie proponowanej działalności na rynku transakcji pochodnych w zależności od profilu działalności banku (zabezpieczanie pozycji własnych, prowadzenie transakcji spekulacyjnych lub arbitrażowych na własny rachunek lub zawieranie transakcji na zlecenie klienta) oraz sytuacji ekonomiczno-finansowej, w tym poziomu kapitału;
 - opis oferowanych produktów finansowych, rynków i strategii w tym zakresie;
 - określenie, czy produkt będzie/może być wykorzystywany w celach spekulacyjnych, czy wyłącznie zabezpieczających;
 - analizę płynności i efektywności danego rynku instrumentów pochodnych oraz rynków jego instrumentów bazowych;
 - analizę ryzyka związanego z rozpoczęciem działalności w zakresie transakcji na instrumentach pochodnych;
 - zasady wyceny instrumentów pochodnych;
 - zasady i procedury zarządzania ryzykiem (rynkowym, kredytowym, operacyjnym), w tym procedury mierzenia, monitorowania i kontrolowania poszczególnych rodzajów ryzyka;
 - zasady wyznaczania limitów obowiązujących przy zawieraniu transakcji na instrumentach pochodnych;
 - zasady księgowe oraz zasady sprawozdawczości wewnętrznej i zewnętrznej;
 - procedury operacyjne dla komórek organizacyjnych zaangażowanych w transakcje na instrumentach pochodnych;
 - analizę potwierdzającą, że posiadane przez bank zasoby pozwalają na rozpoczęcie prowadzenia działalności na rynku transakcji pochodnych (w ramach tej analizy zweryfikować należy w szczególności poziom kompetencji pracowników banku do zawierania tego rodzaju transakcji);
 - plan szkoleń dla pracowników obsługujących dany produkt.
- d) Każda znacząca zmiana w tej działalności lub zmiana jej zakresu (dokonana już po wejściu banku na rynek instrumentów pochodnych) powinna zostać zaakceptowana przez zarząd banku.

1.2. Zasady polityki i procedury

Bank powinien opracować w formie pisemnej kompleksowe zasady polityki i procedury zarządzania instrumentami pochodnymi.

Zarząd banku powinien przynajmniej raz do roku dokonywać przeglądu aktualności tej polityki i procedur, w odniesieniu do działalności banku i sytuacji na rynku, rozważając zakres, wielkość i złożoność działalności banku na rynku instrumentów pochodnych.

Zasady polityki i procedury banku odnoszące się do zarządzania instrumentami pochodnymi mogą być częścią szerszej polityki banku i zestawu procedur, dotyczących zarządzania ryzykiem, obsługi klientów lub/i własnej działalności handlowej. Powinny być opracowane w formie pisemnej i odnosić się do zarządzania ryzykiem (kredytowym, rynkowym, płynności, operacyjnym), wymogów kapitałowych i standardów rachunkowych.

Zasady polityki i procedury powinny określać:

- zakres działalności;
- odpowiedzialność kadry kierowniczej i sposób nadzoru;
- limity ryzyka;
- sposób wyceny (narzędzia wspierające);
- miary ryzyka i procesy sprawozdawcze;
- kontrolę wewnętrzną;
- testy warunków skrajnych.

W przypadku oferowania instrumentów pochodnych klientom banku, powinny one określać również:

- sposób badania zdolności kredytowej klienta;
- zasady wyznaczania limitów zaangażowania klienta w transakcje instrumentami pochodnymi w danym banku;
- zasady oferowania instrumentów pochodnych w zależności od charakteru transakcji pochodnych (zabezpieczający lub spekulacyjny), określające m.in. z jakimi klientami i na jakich zasadach będą zawierane umowy, których przedmiotem są poszczególne rodzaje instrumentów pochodnych;
- odpowiednie (zrozumiałe dla klienta) sposoby komunikowania, zarówno przed zawarciem transakcji, jak i w trakcie jej trwania;
- działania na wypadek wystąpienia nieprzewidzianych zmian rynkowych, umożliwiające szybką reakcję banku na wzrastający poziom ryzyka.

Te same zasady odnoszą się do wszystkich produktów banku z wbudowanymi instrumentami pochodnymi.

Posiadane przez bank procedury powinny umożliwiać ocenę ryzyka związanego z ekspozycją kredytową (w tym ryzyko przedrozdliczeniowe i rozliczeniowe) w zależności od parametrów

rynkowych (np. kursu walutowego, stóp procentowych, zmienności ceny instrumentu bazowego) oraz bieżące monitorowanie jego poziomu w odniesieniu do pojedynczych kontrahentów (w tym także na poziomie skonsolidowanym kontrahenta), jak również w stosunku do całego portfela. Ponadto, zasady polityki i procedury zarządzania ryzykiem banku powinny uwzględniać jego działalność w sposób skonsolidowany, tzn. obejmować w sposób spójny także podmioty powiązane z bankiem.

1.3. Audyt wewnętrzny

Procesy zawierania transakcji i zarządzania instrumentami pochodnymi powinny być co najmniej raz do roku poddawane audytowi wewnętrznemu. Zakres i szczegółowość audytu powinny być adekwatne do poziomu ryzyka banku i skali prowadzonej działalności.

Audyt wewnętrzny powinien dokonywać m.in. oceny procesu zarządzania ryzykiem związanym z instrumentami pochodnymi (w tym monitorowanie i raportowanie ryzyka), a także prawidłowości przebiegu procesu sprzedaży i sposobu informowania klientów o ryzyku wynikającym z ww. produktów.

W szczególności audyt powinien obejmować:

- a) prawidłowość funkcjonowania systemu zarządzania ryzykiem w banku oraz wyceny instrumentów pochodnych;
- b) poziom limitów wewnętrznych oraz ryzyka związane z zawieraniem transakcji na instrumentach pochodnych;
- c) sposób oceny ryzyka kredytowego, jakie niesie zawarcie transakcji na instrumenty pochodne dla banku oraz klienta;
- d) zakres oraz adekwatność monitorowania poszczególnych transakcji na instrumenty pochodne;
- e) sposób (w tym częstotliwość) dokonywania przeglądów modeli służących do oceny ryzyka instrumentów pochodnych;
- f) zakres oraz adekwatność podejmowanych działań zmierzających do przeciwdziałania negatywnym skutkom wynikającym lub mogącym wynikać z transakcji zarówno dla banku jak i klienta;
- g) ogół relacji z klientem, w tym sposób i zakres przekazania klientowi informacji o instrumentach pochodnych, skuteczność zawarcia transakcji.

Badania audytu wewnętrznego powinny być prowadzone w odniesieniu do wszystkich istotnych transakcji. Poziom istotności transakcji powinien być określony przez zarząd banku. Wielkość pojedynczej transakcji nie powinna być jedynym kryterium służącym określeniu poziomu istotności transakcji, bank powinien uwzględniać również inne czynniki jak np. rodzaj klientów, z którymi najczęściej zawiera transakcje, czy też ewentualny wpływ transakcji na jego reputację, jak również łączne zaangażowanie klienta w transakcje na instrumentach pochodnych.

Zarząd banku powinien zapewnić, aby w komórce audytu wewnętrznego zatrudnione były osoby posiadające wiedzę i doświadczenie pozwalające na niezależną ocenę procesów zarządzania instrumentami pochodnymi.

1.4. Monitorowanie i kontrola ryzyka

Banki zaangażowane w instrumenty pochodne muszą dopilnować, by metody używane do ich wyceny były odpowiednie oraz zgodne z właściwymi przepisami w tym zakresie, jak również z wymaganiami instytucji nadzorczych. Należy przyjmować ostrożne założenia do wyceny instrumentów pochodnych, która jednocześnie powinna być dokonywana w sposób niezależny i konsekwentny. Ponadto, przyjęte zasady (założenia i ograniczenia) stosowanych metod powinny być dobrze udokumentowane, jak również zweryfikowane przed wprowadzeniem ich do stosowania oraz monitorowane w trakcie ich funkcjonowania:

- a) Bank uczestniczący w transakcjach instrumentami pochodnymi powinien posiadać wyodrębnioną komórkę organizacyjną odpowiedzialną za bieżące dokonywanie wyceny transakcji.
- b) Wycena posiadanych instrumentów pochodnych powinna obejmować wszystkie przepływy finansowe związane z zawartymi kontraktami. Wycena może być przeprowadzana w oparciu o kwotowania rynkowe, bądź w oparciu o własny model wyceny stosowany przez bank.
- c) Zasady/modelę wyceny powinny być dobrze udokumentowane. Dokumentacja powinna obejmować założenia przyjętych zasad/metod, ich ograniczenia, oraz powinna definiować zakres instrumentów, do których mogą być stosowane dane zasady/modelę wyceny.

Aby zapewnić spójność w zakresie dokonywanej wyceny instrumentów pochodnych, bank powinien określić zasady stosowania kursów/stawek dla transakcji zewnętrznych oraz transakcji dokonywanych z podmiotami powiązanymi.

- d) W przypadku wykorzystywania własnych modeli do wyceny instrumentów pochodnych, bank zobowiązany jest oceniać, czy proces wyceny nie zawiera istotnych nieprawidłowości. W tym celu bank powinien dokonywać okresowej weryfikacji poziomu wyceny poszczególnych instrumentów, w tym oceny, czy stosowana metodologia jest dostosowana do aktualnie panujących warunków rynkowych. Proces powinien obejmować analizę ilościową (testy statystyczne) i jakościową (zasadność proponowanego podejścia), jak również poprawność wdrożenia i stosowania modelu (w tym w systemie informatycznym).

W procedurach wewnętrznych bank powinien wskazać jednostkę odpowiedzialną za okresową weryfikację, częstotliwość oraz zakres weryfikacji poprawności działania tego modelu (rodzaj działań podejmowanych podczas weryfikacji). Komórka ta powinna być niezależna względem komórki odpowiedzialnej za budowę modelu.

Częstotliwość i zakres ponownych ocen metodologii pomiaru ryzyka i modeli powinny być uzależnione od narażenia na ryzyko w zakresie transakcji instrumentami pochodnymi oraz od tempa i istoty zmian rynkowych. Jako minimum, instytucja ze znaczącą działalnością w zakresie instrumentów pochodnych powinna przeglądać m.in. metodologie stanowiące podstawę swoich modeli co najmniej raz w roku – a częściej, jeśli wymagają tego warunki rynkowe.

- e) Bank powinien zdefiniować ścieżki raportowania w przypadku zidentyfikowania nieprawidłowości w procesie wyceny instrumentów pochodnych.

Bank zaangażowany w transakcje na rynku instrumentów pochodnych powinien mieć wyodrębnione niezależne jednostki odpowiedzialne za mierzenie i raportowanie poziomu ryzyka:

- a) Jednostki banku odpowiedzialne za funkcje monitorowania i kontroli ryzyka powinny być niezależne od jednostek, które odpowiadają za zawieranie transakcji; w szczególności są one odpowiedzialne za:
 - opracowywanie i doskonalenie odpowiedniej polityki kontroli ryzyka;
 - nadzorowanie zgodności działalności z zasadami polityki i limitami wielkości ryzyka;
 - rozwój i wspomaganie systemów pomiaru ryzyka;
 - tworzenie procedur aprobowania ryzyka;
 - pomiar i sprawozdawczość w zakresie podejmowanego ryzyka;
 - monitorowanie pozycji ryzyka banku wobec ustalonych limitów;
 - weryfikację narzędzi pomiaru i kontroli ryzyka.
- b) Osoby zatrudnione w jednostkach odpowiedzialnych za monitorowanie i kontrolę ryzyka powinny mieć odpowiednią wiedzę i doświadczenie niezbędne na zajmowanych stanowiskach oraz powinny być wyposażone w środki techniczne (w szczególności systemy informatyczne) pozwalające na efektywne sprawowanie kontroli.

1.5. Ryzyko rynkowe

- a) Używane przez banki narzędzia pomiaru ryzyka rynkowego powinny być wystarczająco dokładne do bieżącego zarządzania ryzykiem i podejmowania decyzji dotyczących jego ograniczania.
- b) Banki stosujące do pomiaru ryzyka modele statystyczne, które wymagają symulacji zmian cen, powinny co najmniej raz w roku dokonywać ich weryfikacji w oparciu o historyczne szeregi czasowe. Celem tej weryfikacji jest dokonanie oceny adekwatności modelu do pomiaru ryzyka. Otrzymane wyniki powinny podlegać zatwierdzeniu przez zarząd banku lub stosowny komitet. Modele powinny być oceniane przez komórkę organizacyjną niezależną od jednostek sprzedażowych lub nadzorujących przebieg transakcji instrumentami pochodnymi.
- c) W celu oceny wpływu ekstremalnych niekorzystnych zmian czynników rynkowych na sytuację ekonomiczną banku, bank powinien przeprowadzać testy warunków skrajnych (tzw. *stress testy*). Testy powinny obejmować zdarzenia mogące wywrzeć znaczący wpływ na sytuację banku, jednak możliwe do zaistnienia.

Zarząd banku odpowiedzialny jest zarówno za przyjęte założenia, przeprowadzanie, jak i wykorzystywanie testów warunków skrajnych w zarządzaniu ryzykiem w banku. Przyjęte założenia powinny odpowiadać profilowi, skali i złożoności ryzyka oraz zapewniać jego rzetelną ocenę. Wyniki testów powinny być wykorzystane w ramach przeglądu i aktualizacji polityki banku w zakresie transakcji instrumentami pochodnymi oraz znaleźć swoje odzwierciedlenie w obowiązujących limitach. W związku z tym zarząd powinien zapewnić m.in.:

- przeprowadzanie stress testów z częstotliwością kwartalną (częstsze dokonywanie testów zalecane jest w razie zaistnienia istotnych zmian warunków rynkowych lub profilu ryzyka banku);
- bieżący przegląd scenariuszy oraz poszukiwanie nowych, realnych scenariuszy;
- identyfikację potencjalnych ryzyk dla nowych produktów;
- odpowiednie systemy informatyczne pozwalające na sprawne przeprowadzanie testów warunków skrajnych.

Stress testy powinny być wbudowane w strukturę zarządzania ryzykiem w banku, stanowiąc jej integralną część. Wśród testów warunków skrajnych w zakresie ryzyka rynkowego bank może stosować:

- analizy wrażliwości;
- analizy scenariuszowe;
- metodę straty maksymalnej;
- teorię wartości ekstremalnych.

Symulacje wpływu skrajnie niekorzystnych warunków na sytuację banku powinny uwzględniać m.in. ekstremalne zakłócenia:

- parametrów cenowych;
- siły związków korelacyjnych zmian parametrów cenowych;
- zmienności parametrów cenowych;
- poziomu płynności rynków;
- struktury i wielkości pozycji pierwotnych banku.

Proces przeprowadzania testów warunków skrajnych powinien być odpowiednio udokumentowany. W szczególności dokumentacja w tym obszarze powinna zawierać:

- zakres przeprowadzanych stress testów;
- podstawowe założenia dotyczące analizowanych czynników ryzyka;
- określenie scenariuszy testowych;
- proces raportowania;
- plany działania w przypadku realizacji poszczególnych scenariuszy.

- d) Bank, m.in. w oparciu o wyniki przeprowadzonych testów warunków skrajnych, powinien ustanowić limity dla ryzyka rynkowego. Limity te powinny być zatwierdzone przez zarząd banku. Powinny one być alokowane do komórek handlowych na wszystkich poziomach decyzyjnych i być jasno rozumiane przez wszystkie właściwe jednostki. Jednostki odpowiedzialne za wykrywanie przekroczenia limitów, niezależne od *front-office* (komórek operacyjnych), powinny bezzwłocznie przekazywać raporty na ten temat do komórek organizacyjnych i organów banku nadzorujących ich prace.

1.6. Ryzyko kredytowe kontrahenta

1.6.1. Zasady ogólne

Zarządzanie ryzykiem kredytowym wynikającym z transakcji instrumentami pochodnymi powinno uwzględniać normy ostrożnościowe wymagane w podstawowej działalności kredytowej banku.

Zasady polityki i procedury zarządzania ryzykiem kredytowym powinny być sformalizowane i zawarte w stosownych regulacjach wewnętrznych oraz odnosić się do takich kwestii jak:

- sposób badania zdolności kredytowej kontrahenta ze szczególnym uwzględnieniem wpływu instrumentów pochodnych z których klient korzysta w ramach systemu bankowego;
- zasady oraz tryb wyznaczania limitów zaangażowania w transakcje instrumentami pochodnymi;
- sposób weryfikacji informacji przekazywanych przez klienta z uwzględnieniem dostępnych systemów wymiany informacji międzybankowej;
- znacząca koncentracja względem jednego klienta lub grupy klientów blisko powiązanych;
- wielkość akceptowanego ryzyka;
- formy i rodzaje akceptowanych przez bank zabezpieczeń transakcji pochodnych.

Proces oceny ryzyka kredytowego kontrahenta z tytułu instrumentów pochodnych powinien być zintegrowany z oceną ryzyka kredytowego wynikającą z innych produktów bankowych. Banki powinny agregować ryzyko kredytowe wynikające z transakcji pochodnych oraz ryzyko kredytowe wynikające z ekspozycji kredytowych. Istotne jest aby monitorować łączną ekspozycję kontrahenta wynikającą ze wszystkich posiadanych przez niego produktów w danym banku. Niewywiązanie się kontrahenta z zobowiązań wynikających z jednej umowy może bowiem wiązać się z niewywiązaniem się kontrahenta również z zobowiązań wynikających z pozostałych posiadanych przez niego produktów w danym banku. W trakcie analiz należy również brać pod uwagę odwrotną relację, tj. czy struktura zadłużenia oraz konieczność dokonywania spłaty istniejących zobowiązań (np. raty balonowe) nie spowodują trudności w wywiązaniu się klienta z zobowiązań wynikających lub mogących wyniknąć z instrumentu pochodnego (np. wykonanie transakcji, czy uzupełnienie depozytu zabezpieczającego).

W swej ocenie bank powinien uwzględnić możliwość zmaterializowania się ryzyka wynikającego z zawarcia z kontrahentem transakcji na instrumenty pochodne oraz jego wpływ na możliwość spłaty pozostałych zobowiązań kontrahenta. W szczególności należy brać pod uwagę czy transakcje pochodne, które zostały zawarte w celu zabezpieczenia prawidłowego przebiegu działalności operacyjnej (handlowej, produkcyjnej) klienta, rzeczywiście zabezpieczają jego działalność i nie powodują nadmiernego zwiększenia ryzyka przy niekorzystnym ukształtowaniu się parametrów rynkowych wpływających na wartość instrumentu bazowego. Analizując ryzyko kredytowe kontrahenta należy zwrócić uwagę na fakt, że ryzyko to obejmuje swym zakresem również ryzyko strony transakcji operacji własnych banku.

W procesie zarządzania ryzykiem kredytowym kontrahenta w aspekcie zawartych transakcji instrumentami pochodnymi, bank powinien monitorować ryzyko kredytowe z uwzględnieniem ryzyka przedrozliczeniowego, jak i ryzyka rozliczeniowego. W pierwszym przypadku bank może nie odzyskać swoich należności (wynikających z zawartych transakcji na instrumenty pochodne) ze względu na pogorszenie kondycji finansowej kontrahenta już znacznie wcześniej, przed terminem rozliczenia transakcji. Z drugiej zaś strony istnieje ryzyko, że bank nie otrzyma należnych mu środków w dniu rozliczenia. Ponieważ poziom obu ww. rodzajów ryzyka może ulegać częstym zmianom, powinny one być przedmiotem regularnego monitorowania przez bank.

W przypadku stosowania umów ramowych zawierających klauzule o saldowaniu wzajemnych zobowiązań z tytułu transakcji zawieranych na rynku instrumentów pochodnych (*netting*) bank może uznawać wielkość swojej ekspozycji kredytowej wobec danego kontrahenta w odpowiedniej kwocie netto, jeżeli:

- umowa taka w sposób prawnie skuteczny uniemożliwia syndykowi masy upadłościowej realizację tylko niektórych transakcji objętych tą umową (*cherry picking*) i zmusza go do wykonania wszystkich transakcji objętych daną umową ramową;
- sposób rozliczeń na wypadek rozwiązania umowy ramowej przewiduje kalkulację i wypłatę tylko jednej kwoty będącej sumą wyników finansowych zrealizowanych na wszystkich transakcjach objętych tą umową;
- rozwiązanie umowy ramowej może nastąpić na skutek niewypłacalności jednego z kontrahentów;
- bank posiada wiarygodną analizę prawną potwierdzającą, że umowa spełnia warunki, o których mowa powyżej, także według uregulowań prawa właściwego dla drugiej strony umowy;
- bank monitoruje zmiany uregulowań prawnych w czasie w kontekście wymogów opisanych powyżej.

Monitorowanie ryzyka koncentracji powinno uwzględniać możliwość wystąpienia zjawiska nazywanego *default correlation*, czyli zjawiska niewywiązywania się z zobowiązań (w skrajnej sytuacji bankructwa) kontrahentów powiązanych kapitałowo lub organizacyjnie lub grupy kontrahentów, jeżeli niewywiązanie się wynika z tych samych czynników, w krótkim odstępie czasu.

W szczególności w procesie zarządzania ryzykiem kredytowym kontrahenta bank powinien wziąć pod uwagę fakt, że wartość ekspozycji z tytułu zawartych transakcji na instrumenty pochodne uzależniona jest od kształtowania się parametrów rynkowych. W ramach oceny ryzyka kredytowego bank powinien przeprowadzać testy warunków skrajnych, dokonywać symulacji zmiany wyceny instrumentów pochodnych w zależności od zmian parametrów rynkowych oraz przełożenia powstałego ryzyka kredytowego na łączne ryzyko kredytowe kontrahenta.

Ponadto, aby zapewnić rozsądne i bezpieczne zarządzanie ryzykiem kredytowym towarzyszącym instrumentom pochodnym, funkcje oceny i akceptacji ryzyka kredytowego powinny być organizacyjnie oddzielone od funkcji sprzedaży.

W obliczu powyższych rekomendacji, aby zapewnić sprawne funkcjonowanie procesu zarządzania ryzykiem kredytowym kontrahenta, wskazane jest stosowanie odpowiednich systemów informatycznych pozwalających na bieżącą ocenę i monitorowanie ryzyka kredytowego z uwzględnieniem instrumentów pochodnych. Należy również zapewnić okresową weryfikację poprawności funkcjonowania ww. systemów przez komórkę audytu wewnętrznego.

1.6.2. Zasady szczegółowe dla transakcji z podmiotami niefinansowymi

- a) Bank powinien ocenić, czy transakcja pochodna jest zawierana przez klienta w celach spekulacyjnych, czy zabezpieczających działalność gospodarczą. Może to być szczególnie trudne w przypadku świadomej gry klienta mającej na celu „łatwe” poprawienie uzyskiwanych przychodów.
- b) Zawierając transakcje spekulacyjne z klientami bank powinien upewnić się, że klient jest świadomy możliwych negatywnych konsekwencji, jakie mogą dla niego z takich transakcji wynikać. W tym celu bank powinien otrzymać od klienta pisemne oświadczenie potwierdzające ten fakt.
- c) Jeśli celem zawarcia transakcji pochodnej jest zabezpieczenie ryzyka klienta, wskazane jest oferowanie prostych instrumentów pochodnych, takich jak transakcja *forward*, czy kupno opcji przez klienta. Bardziej skomplikowane produkty mogą być oferowane klientom po starannym rozpoznaniu ewentualnych konsekwencji ich zawarcia oraz dokonaniu oceny, czy klient jest świadomy konsekwencji zastosowania tego typu instrumentów.
- d) W przypadku zawarcia bardziej złożonej transakcji pochodnej mającej na celu zabezpieczenie działalności gospodarczej klienta wskazane jest dopasowanie spodziewanych wpływów z tego tytułu z potencjalnymi płatnościami wynikającymi z instrumentu pochodnego. Celem takiego podejścia jest ograniczenie ryzyka rozliczeniowego.
- e) Bank w trakcie oceny ryzyka kredytowego, celem ustalenia rzeczywistego narażenia na ryzyko, powinien dążyć do uzyskania pełnej informacji na temat obciążenia klienta zobowiązaniami z tytułu zaciągniętych kredytów, a w szczególności na temat obciążenia zobowiązaniami wynikającymi z transakcji na instrumenty pochodne zawartych z innymi podmiotami. Zaleca się wymianę stosownych informacji w tym zakresie pomiędzy bankami.
- f) Rozpoczynając współpracę w zakresie transakcji instrumentami pochodnymi z nowym klientem, bank powinien podpisać umowę ramową, regulującą podstawy tej współpracy. Ponadto, przed zawarciem transakcji na instrumenty pochodne bank powinien przyznać danemu klientowi dopuszczalny limit stanowiący maksymalny poziom zaangażowania zarówno ze względu na zawarte z bankiem transakcje na instrumenty pochodne, jak i łączny limit uwzględniający wszelkie pozostałe zaangażowania klienta wobec banku. Każdorazowo przed zawarciem nowej transakcji bank powinien zapewnić odpowiednią kontrolę weryfikującą czy zawarcie danej transakcji nie przyczyni się do przekroczenia ww. limitów.
- g) W jednostce dokonującej analiz kredytowych powinny być zatrudnione osoby posiadające odpowiednią wiedzę w zakresie identyfikowania i oceny poziomu ryzyka danej transakcji

pochodnej oraz ryzyka kredytowego wynikającego z innych transakcji (kredytów), tak aby móc ocenić całkowite ryzyko kredytowe klienta (w tym wpływ transakcji pochodnej na sytuację ekonomiczno-finansową klienta).

1.6.3. Zabezpieczanie ryzyka kredytowego w transakcjach instrumentami pochodnymi

- a) Bank powinien stosować skuteczne techniki ograniczania ryzyka kredytowego związanego z transakcjami pochodnymi.
- b) Bank powinien jasno określić sposób, warunki i formy ustanawiania zabezpieczeń, a w szczególności ich zwiększania, zwłaszcza w przypadku znacznych zmian wartości zobowiązań kontrahenta.
- c) Pracownicy banku powinni dążyć do odpowiedniego dopasowania zabezpieczeń do charakterystyki przedsiębiorstwa oraz zachowywać dużą ostrożność w stosowaniu strategii zabezpieczeń mogących negatywnie oddziaływać na sytuację ekonomiczną klienta.
- d) Bank powinien wskazać w umowie okoliczności w których może wymagać od klienta ustanowienia dodatkowego zabezpieczenia, jak również formy takiego zabezpieczenia. Zaleca się aby jako zabezpieczenie dodatkowe stosowane były instrumenty powiązane z pozycjami pierwotnymi, np. cesja wpływów z zawartych kontraktów. Podejście takie powinno ograniczyć ryzyko braku możliwości ustanowienia dodatkowego zabezpieczenia przez klienta.

1.6.4. Monitorowanie ryzyka kredytowego

Monitorowanie ryzyka kredytowego powinno dotyczyć wpływu zmiany ekspozycji kredytowej kontrahenta oraz zmiany całego posiadanego przez bank portfela na ryzyko kredytowe banku, jak również zmiany sytuacji ekonomiczno-finansowej kontrahenta na możliwość regulowania jego zobowiązań.

W celu oceny wpływu zmiany wartości wyceny transakcji pochodnej na ryzyko kredytowe kontrahenta bank powinien posiadać odpowiednią jednostkę organizacyjną odpowiedzialną za dokonywanie codziennej wyceny instrumentów pochodnych.

Zaleca się, aby proces monitorowania i nadzoru wpływu zmiany wartości wyceny na ekspozycję kredytową oraz przekroczenie limitów był zautomatyzowany i przebiegał z zastosowaniem systemów informatycznych. W przypadku małej skali działalności banków opisane czynności mogą być wykonywane przez upoważnione osoby na podstawie sformalizowanych zasad.

Zwraca się uwagę na fakt, że wzrost ryzyka kredytowego wynikającego z transakcji instrumentami pochodnymi może następować znacznie szybciej niż w przypadku ryzyka kredytowego związanego z portfelem kredytowym.

W celu sprawnego monitorowania ryzyka kredytowego z uwzględnieniem instrumentów pochodnych bank powinien:

- a) Określić dopuszczalny limit ekspozycji z tytułu instrumentów pochodnych dla każdego kontrahenta, z którym zawiera transakcje tego typu, tj. dopuszczalny limit w rozbiciu na ryzyko przedrozliczeniowe oraz rozliczeniowe. Limit przedrozliczeniowy powinien

określać maksymalną dopuszczalną ekspozycję kredytową wynikającą ze wszystkich transakcji danego kontrahenta. Limit rozliczeniowy natomiast ma na celu ograniczenie kumulacji zobowiązań kontrahenta wobec banku w określonym czasie.

- b) Limity na instrumenty pochodne powinny być przyznawane w ramach łącznego limitu ekspozycji kredytowej. W przypadku przekroczenia wielkości dopuszczalnych limitów (określanych indywidualnie dla każdego kontrahenta w ramach oceny jego zdolności kredytowej), jednostka nadzorująca wycenę powinna przekazać niezwłocznie informację jednostkom monitorującym ryzyko kredytowe poszczególnych kontrahentów. Weryfikacja przestrzegania ustanowionych limitów, jak również analiza adekwatności instrumentów zabezpieczających (m.in. ze względu na wielkość zabezpieczanej pozycji), powinny być elementem standardowego przeglądu kontrahenta.
- c) Bank powinien posiadać pisemną procedurę postępowania w przypadku przekroczenia ww. limitów.
- d) Klient musi być poinformowany o wielkości przyznanego limitu przedrozliczeniowego i limitu rozliczeniowego oraz konsekwencjach ich przekroczenia. Fakt poinformowania powinien być potwierdzony pisemnym oświadczeniem klienta.
- e) Bank powinien w jednoznaczny sposób wskazać komórki organizacyjne odpowiedzialne za wyznaczanie łącznej ekspozycji kredytowej (w tym ekspozycji rozliczeniowej i przedrozliczeniowej z tytułu instrumentów pochodnych) wobec pojedynczego kontrahenta, na poziomie poszczególnych portfeli i całego banku, uwzględniając aktualny poziom kursów walutowych i innych parametrów rynkowych.

Komórka ta powinna przekazywać raporty do zarządu banku lub odpowiedzialnego komitetu zarządzającego ryzykiem kredytowym banku. Zarząd banku oraz komórki odpowiedzialne za sprzedaż i ocenę ryzyka kredytowego powinni otrzymywać odrębną informację o poziomie ryzyka kredytowego z tytułu rozliczenia transakcji pochodnych oraz o poziomie ryzyka przedrozliczeniowego.
- f) Bank powinien odpowiednio wcześniej uzgodnić rodzaj ewentualnego zabezpieczenia ekspozycji przekraczającej limit i sposób jego ustanowienia.
- g) Systemy informatyczne w banku powinny pozwalać na bieżące monitorowanie łącznej ekspozycji kredytowej kontrahenta oraz ekspozycji na poziomie poszczególnych portfeli, jak również umożliwiać przeprowadzanie testów warunków skrajnych.
- h) Banki powinny rozwijać systemy ewidencji, wymiany i weryfikacji informacji o łącznym zaangażowaniu klientów w systemie bankowym, w tym zaangażowaniu z tytułu zawartych transakcji na instrumenty pochodne.
- i) Banki powinny dokonywać oceny adekwatności wykorzystywanych przez klienta instrumentów pochodnych w odniesieniu do pozycji zabezpieczanej, jak również okresowej weryfikacji wiarygodności kredytowej kontrahenta w czasie trwania transakcji pochodnej. Zaleca się stosowanie podobnych procedur jak przy transakcjach kredytowych.
- j) Bank powinien posiadać określone zasady współpracy z kontrahentami, jak również z firmami pośredniczącymi w zawieraniu transakcji pochodnych (o ile współpracuje z takimi firmami).

- k) W ramach zarządzania ryzykiem kredytowym bank powinien określić i zatwierdzić listę podmiotów (wraz ze stosownymi limitami), z którymi zamierza prowadzić współpracę przy zawieraniu transakcji pochodnych, w tym w szczególności:
- rodzaje kontrahentów;
 - firmy brokerskie;
 - inne banki współpracujące.
- l) Bank powinien posiadać opracowane wcześniej procedury postępowania na wypadek zdarzeń mogących negatywnie wpłynąć na jego sytuację (np. na skutek niewypłacalności, upadłości czy likwidacji kontrahenta lub brokera, załamania rynku itd.). Procedury te powinny zawierać propozycje działań, które pozwolą uniknąć, bądź zmniejszyć potencjalne straty banku w sytuacji zaistnienia tych zdarzeń.

1.7. Ryzyko utraty płynności

Płynność powinna być podstawowym elementem zarządzania bankiem. W związku z tym, w odniesieniu do transakcji instrumentami pochodnymi, należy zwrócić uwagę na następujące obszary:

- a) Ogólne zasady zarządzania ryzykiem płynności w banku, które szczegółowo opisane zostały w Rekomendacji P dotyczącej systemu monitorowania płynności finansowej banków, w szczególności:
- Bank powinien posiadać politykę płynnościową umożliwiającą formalne zarządzanie ryzykiem niedopasowania przepływów pieniężnych, w tym wynikających z działalności związanej z instrumentami pochodnymi.
 - Bank powinien posiadać zarządcze systemy informacyjne, które pozwalają na codzienne monitorowanie pozycji płynnościowych.
- b) Z uwagi na fakt, że instrumenty pochodne mogą być wykorzystywane do zarządzania płynnością w banku, to związane z nimi ryzyko kredytowe może mieć negatywny wpływ na ryzyko płynności banku. W związku z tym:
- Zarządzanie ryzykiem utraty płynności związanym z operacjami pochodnymi powinno być integralną częścią codziennych operacji, procesu planowania płynności, jak również planów awaryjnych. Szczegółowość i stopień formalizacji systemów zarządzania tym ryzykiem winny odzwierciedlać wielkość i złożoność operacji banku.
 - Banki powinny szczególnie uważnie traktować ryzyko wynikające z klauzul zapisanych w umowach, których przedmiotem są instrumenty pochodne, pozwalających kontrahentowi na rozwiązanie umowy lub likwidację niezrealizowanych transakcji w chwili pogorszenia sytuacji ekonomiczno-finansowej banku.
- c) Efektywne zarządzanie portfelem instrumentów pochodnych w banku wymaga płynnego rynku tych instrumentów. Jednak w przypadku niewystarczającej głębokości rynku lub jego dezorganizacji, bank może nie być w stanie, lub nie być w stanie bez znaczących trudności, zamknąć lub skompensować określonej pozycji po ostatnio kwotowanej cenie rynkowej lub cenie do niej zbliżonej.

1.8. Ryzyko operacyjne w tym ryzyko modeli

Budując systemy zarządzania ryzykiem związanym z prowadzeniem działalności na rynku instrumentów pochodnych, banki powinny zapewnić, że systemy te będą spójne z ogólną polityką zarządzania ryzykiem operacyjnym. W szczególności powinny one uwzględniać kwestie opisane poniżej.

Proces zawierania i monitorowania transakcji związanych z instrumentami pochodnymi narażony jest na ryzyko operacyjne, które może dotyczyć:

- a) ryzyka oszustw;
- b) błędów systemów informatycznych wspierających proces zarządzania instrumentami pochodnymi;
- c) błędów w stosowaniu modeli wyceny i szacowania ryzyka;
- d) uchybień w procesie monitorowania transakcji;
- e) niewłaściwie zaprojektowanego i prowadzonego procesu zarządzania instrumentami pochodnymi, w tym ryzykiem z nich wynikającym;
- f) relacji z klientami:
 - niewłaściwego dopasowania instrumentu pochodnego do potrzeb klienta;
 - nieodpowiedniego przekazania informacji o charakterystyce instrumentu pochodnego i obowiązkach klienta z niego wynikających;
 - opóźnienia w przekazywaniu informacji o zmianie wyceny instrumentu pochodnego.

W celu ograniczenia ryzyka operacyjnego bank powinien zidentyfikować zagrożenia szeroko rozumianego zarządzania sprzedażą, zawieraniem, monitorowaniem oraz rozliczaniem transakcji na instrumentach pochodnych i objąć je procedurami zarządzania ryzykiem operacyjnym.

W szczególności kierownictwo banku powinno zwrócić uwagę na następujące obszary:

- a) Mechanizmy w zakresie kontroli i weryfikacji działań podejmowanych przez pracowników zawierających transakcje związane z instrumentami pochodnymi, w szczególności tych czynności, które dotyczą zawierania transakcji z klientami.

- b) Jakość personelu

Zarząd banku powinien zapewnić stosowne środki w celu zatrudnienia odpowiednio wykwalifikowanych i doświadczonych pracowników zajmujących się instrumentami pochodnymi. Motywacyjne systemy wynagradzania pracowników nie mogą uzależniać premii wyłącznie od wielkości sprzedaży określonych produktów.

- c) Adekwatność zastosowania oraz funkcjonowania systemów informatycznych
- d) Podział obowiązków

Dla zapewnienia odpowiedniej kontroli wewnętrznej istotne jest oddzielenie obowiązków sprzedażowych, operacyjnych, monitorowania, akceptowania oraz kontroli ryzyka.

- W celu zapewnienia odpowiedniej kontroli nad ewidencją księgową, rozliczaniem i monitorowaniem działalności na rynkach instrumentów pochodnych, obowiązki operacyjne powinny być oddzielone i wypełniane niezależnie od zespołu dealerskiego.
- Odpowiednia kontrola wewnętrzna powinna obejmować wprowadzanie umów do bazy danych, numerowanie transakcji, rejestrację daty i czasu ich dokonania, akceptację transakcji przez upoważnionego pracownika banku, proces potwierdzania z klientem zawartych transakcji oraz rozliczanie transakcji.
- Bank powinien posiadać mechanizmy kontroli transakcji niewyjaśnionych, spornych oraz transakcji zawartych po cenach znacznie odbiegających od cen rynkowych.
- W tym kontekście, jeśli dopuszczalne jest telefoniczne przyjmowanie zleceń od kontrahentów, to rozmowy takie powinny być rejestrowane.
- Komórka organizacyjna niezależna od zespołu dealerskiego powinna być odpowiedzialna za regularne uzgadnianie danych z dealing room'u i back office'u, w tym także weryfikację danych o wynikach oraz o detalach poszczególnych transakcji.

e) Dokumentacja

Zarząd banku powinien dopilnować by istniał mechanizm tworzenia i bezpiecznego przechowywania dokumentacji zawierającej potwierdzenie klienta o prawidłowości parametrów zawartych transakcji na instrumenty pochodne. Powinien istnieć mechanizm kontroli sposobu dokumentowania zawartych kontraktów.

Transakcje zawierane telefonicznie muszą spełniać warunek jednoznacznej identyfikacji klienta, a następnie powinny być potwierdzane na nośniku trwałym. Potwierdzenie powinno być każdorazowo przekazywane klientowi w sposób z nim uzgodniony. Forma potwierdzeń transakcji musi być jednoznaczna, jasna i zrozumiała dla klienta, a załączona dokumentacja powinna być spójna definicyjnie i pojęciowo. Każdy termin (definicja, sformułowanie), w szczególności nieużywany powszechnie, powinien być wyjaśniony w dokumentacji załączonej do umowy.

Angażując się w transakcje na rynku instrumentów pochodnych, bank powinien upewnić się, że dane transakcje są dopuszczalne na podstawie przepisów polskiego prawa, oraz że zarówno on, jak i wszyscy jego kontrahenci, mają prawne podstawy do zawierania takich transakcji, a uprawnienia stron wynikające z konstrukcji umowy nie podlegają ograniczeniom ze strony regulacji zewnętrznych (w szczególności w zakresie uprawnień do zawierania transakcji).

Bank powinien posiadać właściwe procedury zarządzania oraz monitorowania ryzyka prawnego towarzyszącego samym transakcjom pochodnym jak i kontrahentom banku:

- a) Bank powinien upewnić się, że kontrahenci mają uprawnienia do zawierania umów, których przedmiotem są transakcje pochodne, oraz że zobowiązania wynikające z tych transakcji będą prawnie egzekwowalne. Bank musi zidentyfikować wszelkie istniejące oraz potencjalne zagrożenia związane z prawną możliwością zawierania transakcji przez wszystkie uczestniczące w niej strony.

Zaleca się posiadanie stosownych opinii prawnych w tym zakresie.

- b) Bank powinien upewnić się, że jego roszczenia odnośnie marży oraz uprawnienia w zakresie ustanowionego zabezpieczenia, jak również uprawnienia do żądania dodatkowego zabezpieczenia są wykonywalne i egzekwowalne.
- c) Bank powinien upewnić się, że warunki każdego kontraktu dotyczącego transakcji pochodnych nie posiadają wad prawnych.

W szczególności odnosi się to do ustaleń dotyczących:

- przypadków upoważniających do przedterminowego rozwiązania transakcji;
 - czasu zakończenia niezrealizowanych transakcji;
 - kalkulacji rozliczenia sum do wypłacenia stronom lub między stronami po zakończeniu transakcji lub umowy.
- d) W banku powinien istnieć właściwy system autoryzacji, tzn. odpowiedzialność za przeprowadzanie transakcji w imieniu banku musi być przydzielona określonej osobie lub grupie osób.
 - e) Bank powinien posiadać procedury polubownego rozwiązywania sporów z klientami, pozwalające wypracować rozwiązanie satysfakcjonujące obie strony transakcji, bez wchodzenia w przewlekłe postępowania sądowe.

1.9. Inne rodzaje ryzyka

W procesie oferowania i zawierania transakcji na rynku instrumentów pochodnych bank w szczególności powinien uwzględniać ryzyko utraty reputacji. Ryzyko reputacji jest związane z pogorszeniem się wizerunku danej instytucji w oczach jej klientów, co w efekcie przyczynia się do zmniejszenia liczby klientów. Ryzyko to zmienia się w zależności od informacji, jakie napływają do klientów od danego banku, jak również z otoczenia.

W szczególności istnieje zależność pomiędzy ryzykiem reputacji, a zawieranymi przez banki transakcjami na instrumenty pochodne. Potencjalne istotne straty ponoszone przez kontrahentów banków, które wynikają ze wspomnianych powyżej transakcji, stanowią zagrożenie dla reputacji instytucji bankowych. Mogą one przyczynić się do negatywnego postrzegania banku przez uczestników rynku oraz wpłynąć na osłabienie zaufania do banku wśród jego klientów.

Jest to materialne ryzyko, które zaniechane może mieć negatywne skutki zarówno na poziomie danego banku, jak i całego sektora bankowego. Ze względu na specyfikę tego ryzyka, powinno być ono przedmiotem zainteresowania wszystkich banków, a w kontekście ostatnich zjawisk kryzysowych w szczególności banków działających na rynku instrumentów pochodnych.

II. RELACJE Z KLIENTAMI

Z uwagi na możliwość znacznych zmian w profilu ryzyka klienta w wyniku zawarcia transakcji instrumentami pochodnymi, bank powinien dążyć do identyfikowania potrzeb i oczekiwań klienta. Uzyskane informacje powinny być weryfikowane również po zawarciu transakcji.

2.1. Wymiana informacji z klientem oraz bankami

W ramach kontaktów z klientami konieczne jest jasne i rzetelne poinformowanie ich o konsekwencjach zawierania transakcji pochodnych. Jest to szczególnie ważne przed zawarciem takiej transakcji.

- a) Konieczne jest zapewnienie klientowi takiego sposobu informowania, aby miał on pełną i aktualną wiedzę o istotnych zmianach wartości nabytego instrumentu pochodnego, również w odniesieniu do zmian wartości pozycji zabezpieczanych:
 - zalecane jest przedstawienie klientom symulacji wpływu różnokierunkowych zmian ceny instrumentu bazowego na ich zobowiązania wobec banku;
 - w przypadku klientów zabezpieczających swoje pozycje walutowe powstałe w wyniku prowadzonej przez nich działalności, należy przeprowadzić łączną symulację wpływu zmian ceny instrumentu bazowego zarówno dla instrumentu pochodnego, jak i pozycji zabezpieczanej;
 - rekomenduje się okresowe przekazywanie klientom informacji odnośnie bieżącego poziomu wyceny posiadanych instrumentów pochodnych, jak również informowanie o poziomie przyznanego i wykorzystanego limitu na transakcje tymi instrumentami;
 - przy zawieraniu transakcji o charakterze spekulacyjnym klient powinien złożyć oświadczenie, że jest świadomy i liczy się ze znacznymi stratami w przypadku niekorzystnych zmian ceny instrumentu bazowego.
- b) Bank powinien jednoznacznie określić zasady potwierdzania transakcji oraz zgłaszania braku akceptacji transakcji ze strony klienta (np. w sytuacji gdy parametry zawartej transakcji różnią się od parametrów ustalonych wcześniej pomiędzy bankiem a klientem).
- c) Bank nie może przedstawiać swych pracowników jako doradców klienta (chyba że dany bank świadczy usługi doradztwa finansowego w odniesieniu do transakcji instrumentami pochodnymi oraz dany pracownik banku jest doradcą w tym zakresie, a nie jedynie sprzedawcą produktów bankowych) – takie podejście może powodować niewłaściwe zrozumienie roli banku przy zawieraniu transakcji pochodnych.

Zapewnienie przez banki rzetelnej i kompletnej informacji pozwoli przedsiębiorcom na podejmowanie świadomych decyzji odnośnie wyboru instrumentów służących zarządzaniu ryzykiem wynikającym z ich działalności operacyjnej.
- d) Należy zapewnić szybki i efektywny przepływ informacji pomiędzy poszczególnymi bankami na temat transakcji instrumentami pochodnymi zawieranych przez klientów banków poprzez uczestnictwo w międzybankowych systemach wymiany informacji o transakcjach na instrumentach pochodnych. Zakres wymienianych informacji powinien

pozwoić na szybszą identyfikację potencjalnych obszarów ryzyka związanych z transakcjami na instrumentach pochodnych:

- w dokumentacji regulującej kontakty pomiędzy bankiem a klientem powinna zostać zawarta informacja dla klienta na temat prawa banku do przekazywania informacji o ekspozycjach klienta, na żądanie innych banków, z którymi klient ma zawarte umowy, oraz prawa tych banków do weryfikacji otrzymanych danych, w trybie art. 105 ust. 1 pkt 1 oraz art. 105 ust 4 ustawy Prawo bankowe;
- bank powinien bez zbędnej zwłoki przekazać innym bankom, z którymi dany klient ma zawarte umowy, których przedmiotem są instrumenty pochodne, informacje o podstawowych przypadkach naruszenia (tj. braku płatności, braku ustanowienia zabezpieczenia, zajęcia rachunku przez organ egzekucyjny – definiowanych zgodnie z procedurami funkcjonującymi w danym banku). Poza tym, bank może przekazywać tym bankom informacje o innych przypadkach naruszenia, wskazując ich rodzaj.

Konieczne jest wypracowanie mechanizmu kontroli działań podejmowanych przez pracowników banków zajmujących się sprzedażą instrumentów pochodnych, tak, aby weryfikacja wykonywana była przez komórkę lub osobę niezależną od procesu sprzedaży lub zarządzania instrumentami pochodnymi.

2.2. Rozstrzygnięcie ewentualnych kwestii spornych pomiędzy bankiem a klientem

W przypadku wystąpienia konfliktu pomiędzy bankiem a jego klientem, wynikającego z zawartej transakcji na instrumenty pochodne, sugeruje się rozstrzygnięcie sporów w drodze polubownej.

SPIS TREŚCI

<u>WSTĘP</u>	2
<u>DEFINICJE</u>	5
<u>REKOMENDACJE</u>	7
I. ZARZĄDZANIE RYZYKIEM	7
1.1. Nadzór kierownictwa.....	8
1.2. Zasady polityki i procedury.....	10
1.3. Audyt wewnętrzny.....	11
1.4. Monitorowanie i kontrola ryzyka.....	12
1.5. Ryzyko rynkowe.....	13
1.6. Ryzyko kredytowe kontrahenta	15
1.6.1. Zasady ogólne	15
1.6.2. Zasady szczegółowe dla transakcji z podmiotami niefinansowymi.....	17
1.6.3. Zabezpieczanie ryzyka kredytowego w transakcjach instrumentami pochodnymi...18	
1.6.4. Monitorowanie ryzyka kredytowego.....	18
1.7. Ryzyko utraty płynności.....	20
1.8. Ryzyko operacyjne w tym ryzyko modeli.....	21
1.9. Inne rodzaje ryzyka.....	23
II. RELACJE Z KLIENTAMI	24
2.1. Wymiana informacji z klientem oraz bankami	24
2.2. Rozstrzyganie ewentualnych kwestii spornych pomiędzy bankiem a klientem.....	25